

O'ZBEKISTONDA SUG'URTA XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISHNING INSTITUTSIONAL VA INNOVATSION YO'NALISHLARI

Niyozova Robiya Ziyovuddin qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universitetida katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20136183>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirishning institutsional, iqtisodiy va innovatsion jihatlari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Sug'urta bozori iqtisodiyotda risklarni boshqarish, aholi va tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy himoyasini ta'minlash, uzoq muddatli investitsion resurslarni shakllantirish hamda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston sharoitida sug'urta xizmatlarining rivojlanishi bozor infratuzilmasining takomillashuvi, raqamli sug'urta texnologiyalarining joriy etilishi, ixtiyoriy sug'urta mahsulotlariga talabning oshishi, sug'urta madaniyatining shakllanishi va mijozlar ishonchini mustahkamlash bilan bevosita bog'liqdir.

Kalit so'zlar: sug'urta bozori, sug'urta xizmatlari, ixtiyoriy sug'urta, sug'urta madaniyati, raqamli sug'urta, moliyaviy barqarorlik, risklarni boshqarish, institutsional rivojlanish.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiy munosabatlarda sug'urta xizmatlari bozorining rivojlanishi moliya tizimining barqarorligi, tadbirkorlik subyektlarining risklarga chidamliligi va aholining ijtimoiy-iqtisodiy himoyalanganlik darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Sug'urta iqtisodiy subyektlar duch keladigan kutilmagan moliyaviy yo'qotishlarni kamaytirish, mulkiy manfaatlarni himoya qilish, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida uzluksizlikni ta'minlash hamda jamg'armalarni iqtisodiyotga investitsiya sifatida qayta yo'naltirish imkonini beruvchi muhim moliyaviy institut hisoblanadi.

O'zbekiston iqtisodiyotida olib borilayotgan tarkibiy islohotlar, tadbirkorlik muhitining faollashuvi, moliya bozorini chuqurlashtirish va aholi daromadlarini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar sug'urta xizmatlari bozorining rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq mavjud imkoniyatlarga qaramay, sug'urta xizmatlaridan foydalanish darajasi, ayniqsa ixtiyoriy sug'urta mahsulotlari bo'yicha talab, hali yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa sug'urta xizmatlarini rivojlantirish masalasini alohida ilmiy-amaliy muammo sifatida o'rganishni taqozo etadi.

Sug'urta xizmatlari bozorining rivojlanishi faqat sug'urta kompaniyalari sonining ortishi yoki sug'urta mukofotlari hajmining ko'payishi bilan baholanmasligi lozim. Uning haqiqiy rivojlanish darajasi sug'urta mahsulotlarining iqtisodiyot tarmoqlari va aholi ehtiyojlariga mosligi, sug'urta to'lovlarining shaffofligi, mijozlar ishonchi, raqamli xizmatlarning qulayligi, risklarni baholash tizimining aniqligi hamda sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi orqali namoyon bo'ladi.

Sug'urta xizmatlari iqtisodiy mazmuniga ko'ra risklarni qayta taqsimlashga asoslangan moliyaviy munosabatlar tizimidir. Bunda ko'plab sug'urtalanuvchilar tomonidan to'langan sug'urta mukofotlari hisobidan umumiy sug'urta fondi shakllantiriladi va sug'urta hodisasi yuz bergan taqdirda zarar ko'rgan subyektlarga kompensatsiya to'lanadi. Mazkur mexanizm individual riskni jamoaviy moliyaviy himoya tizimiga aylantiradi.

Sug'urtaning birinchi muhim funksiyasi — himoya funksiyasidir. U jismoniy va yuridik shaxslarni mol-mulk, sog'liq, hayot, javobgarlik, tadbirkorlik va boshqa turdagi risklardan himoya qiladi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyati turli tashqi va ichki risklar bilan bog'liq bo'lgani sababli sug'urta ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Ikkinchi funksiya — jamg'arma va investitsion funksiyadir. Sug'urta kompaniyalari tomonidan shakllantirilgan zaxiralar uzoq muddatli investitsion resurslar manbai sifatida iqtisodiyotga yo'naltirilishi mumkin. Rivojlangan davlatlarda sug'urta kompaniyalari kapital bozorining faol ishtirokchilari bo'lib, davlat qimmatli qog'ozlari, korporativ obligatsiyalar, infratuzilma loyihalari va boshqa moliyaviy instrumentlarga investitsiya kiritadi. O'zbekiston sharoitida ham sug'urta kompaniyalarining investitsion salohiyatini oshirish kapital bozori rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Uchinchi funksiya — ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash funksiyasidir. Hayot sug'urtasi, sog'liq sug'urtasi, baxtsiz hodisalardan sug'urtalash va pensiya bilan bog'liq sug'urta mahsulotlari aholining uzoq muddatli moliyaviy xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu esa davlatning ayrim ijtimoiy xarajatlar bo'yicha yukini kamaytirish va fuqarolarning shaxsiy moliyaviy mas'uliyatini oshirish imkonini beradi.

To'rtinchi funksiya — risklarni baholash va oldini olish funksiyasidir. Sug'urta kompaniyalari risklarni tahlil qilish, baholash va monitoring qilish orqali iqtisodiy subyektlarni xavflarni kamaytirishga undaydi. Masalan, mulk sug'urtasida xavfsizlik talablariga rioya qilish, transport sug'urtasida ehtiyotkor haydash, sog'liq sug'urtasida profilaktik tekshiruvlar tizimining shakllanishi risklarning kamayishiga olib keladi.

O'zbekistonda sug'urta xizmatlari bozori so'nggi yillarda bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda. Sug'urta kompaniyalari tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlar tarkibi kengaymoqda, elektron polislar, masofaviy xizmatlar, onlayn to'lovlar va raqamli platformalardan foydalanish amaliyoti shakllanmoqda. Shu bilan birga, sug'urta bozorining chuqurligi va iqtisodiyotdagi ulushi mavjud salohiyatga nisbatan hali yetarli emas.

Milliy sug'urta bozorida majburiy sug'urta turlari nisbatan faol rivojlangan. Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash, ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash kabi yo'nalishlar bozorda muhim o'rin egallaydi. Biroq ixtiyoriy sug'urta turlarining rivojlanish darajasi, ayniqsa hayot sug'urtasi, sog'liq sug'urtasi, tadbirkorlik risklari, qishloq xo'jaligi sug'urtasi va investitsion sug'urta mahsulotlari bo'yicha talab yetarli darajada emas.

Aholi orasida sug'urta xizmatlariga nisbatan ishonchning to'liq shakllanmagani ham bozor rivojlanishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Sug'urta shartnomalarining murakkabligi, sug'urta hodisasini tasdiqlash tartibining ko'p bosqichliligi, sug'urta to'lovlari bo'yicha ayrim tushunmovchiliklar va moliyaviy savodxonlikning yetarli emasligi ixtiyoriy sug'urta mahsulotlari ommaviylashuvini cheklaydi.

Shuningdek, sug'urta kompaniyalarining hududiy qamrovi ham muhim masala hisoblanadi. Yirik shaharlarda sug'urta xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlari kengroq bo'lsa, ayrim hududlarda aholining sug'urta mahsulotlari haqidagi xabardorligi va ulardan foydalanish darajasi nisbatan past. Bu esa sug'urta xizmatlarini rivojlantirishda hududiy yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

1-jadval. O'zbekistonda sug'urta xizmatlari rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar

Omillar	Ta’sir mazmuni	Rivojlantirish yo’nalishi
Aholining moliyaviy savodxonligi	Sug’urta mahsulotlariga talabni belgilaydi	Sug’urta bo’yicha ommaviy tushuntirish va ta’lim dasturlarini kengaytirish
Institutsional ishonch	Mijozlarning sug’urta kompaniyalariga munosabatini shakllantiradi	To’lov jarayonlari shaffofligi va mijoz huquqlarini himoya qilishni kuchaytirish
Raqamli infratuzilma	Xizmatlardan foydalanish qulayligini oshiradi	Elektron polis, mobil ilova va onlayn xizmatlarni rivojlantirish
Mahsulotlar diversifikatsiyasi	Turli guruhlar ehtiyojiga mos xizmatlar yaratadi	Hayot, sog’liq, biznes, qishloq xo’jaligi va mikro-sug’urta mahsulotlarini kengaytirish

Ushbu jadvaldan ko’rinadiki, sug’urta xizmatlarini rivojlantirish ko’p omilli jarayon bo’lib, u faqat kompaniyalar faoliyatini kengaytirish bilan cheklanmaydi. Bozorning barqaror rivojlanishi uchun aholi ishonchi, mahsulotlar sifati, raqamli texnologiyalar, shaffof to’lov mexanizmlari va moliyaviy savodxonlik birgalikda takomillashtirilishi zarur.

O’zbekistonda sug’urta xizmatlarini rivojlantirishda birinchi muammo — ixtiyoriy sug’urta xizmatlariga talabning pastligidir. Ko’plab fuqarolar sug’urtani risklarni boshqarish vositasi sifatida emas, balki majburiy xarajat sifatida qabul qiladi. Bu holat sug’urta madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganini ko’rsatadi.

Ikkinchi muammo — sug’urta mahsulotlarining yetarlicha moslashuvchan emasligidir. Aholining daromad darajasi, kasbiy faoliyati, yashash hududi va risklarga duch kelish ehtimoli turlicha bo’lsa-da, sug’urta mahsulotlari ko’pincha standart shaklda taklif qilinadi. Natijada ayrim mijozlar uchun sug’urta mahsulotlari qimmat, tushunarsiz yoki ehtiyojga mos emasdek ko’rinadi.

Uchinchi muammo — sug’urta to’lovlari jarayonining shaffofligi bilan bog’liq. Sug’urta bozorida mijozlar ishonchini oshirish uchun sug’urta hodisasini ko’rib chiqish, zarar miqdorini baholash va to’lovni amalga oshirish jarayonlari aniq, tezkor va ochiq bo’lishi zarur. Aks holda, sug’urta xizmatlariga nisbatan salbiy munosabat shakllanishi mumkin.

To’rtinchi muammo — raqamli sug’urta xizmatlari infratuzilmasining to’liq rivojlanmaganidir. Zamonaviy sug’urta bozori elektron polislar, mobil ilovalar, sun’iy intellekt asosida risklarni baholash, masofaviy zarar ekspertizasi va avtomatlashtirilgan to’lov tizimlarini talab qiladi. O’zbekiston sharoitida bu yo’nalishda ijobiy siljishlar mavjud bo’lsa-da, raqamli sug’urta ekotizimi hali to’liq shakllanish bosqichida.

Beshinchi muammo — sug’urta kompaniyalarining investitsion rolidan yetarli foydalanilmayotganidir. Sug’urta zaxiralari iqtisodiyot uchun muhim moliyaviy resurs manbai bo’lishi mumkin. Biroq buning uchun uzoq muddatli sug’urta mahsulotlari, ayniqsa hayot sug’urtasi va jamg’arib boriladigan sug’urta turlarini rivojlantirish talab etiladi.

O’zbekistonda sug’urta xizmatlarini rivojlantirishning birinchi ustuvor yo’nalishi — sug’urta madaniyatini oshirishdir. Aholi va tadbirkorlik subyektlariga sug’urtaning iqtisodiy mohiyati, afzalliklari, sug’urta hodisasi yuz berganda murojaat qilish tartibi va to’lov mexanizmlari bo’yicha tizimli axborot berilishi lozim. Bunda oliy ta’lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, moliyaviy tashkilotlar va sug’urta kompaniyalari hamkorlikda ishlashi maqsadga muvofiq.

Ikkinchi yo‘nalish — mijozga yo‘naltirilgan sug‘urta mahsulotlarini ishlab chiqishdir. Sug‘urta mahsulotlari aholining daromad darajasi, yosh tarkibi, kasbiy faoliyati va hududiy xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak. Masalan, kichik biznes uchun soddalashtirilgan tadbirkorlik risklari sug‘urtasi, qishloq joylarda mikro-sug‘urta mahsulotlari, yosh oilalar uchun sog‘liq va hayot sug‘urtasi mahsulotlari taklif qilinishi mumkin.

Uchinchi yo‘nalish — raqamli sug‘urta xizmatlarini rivojlantirishdir. Elektron polislar, onlayn shartnoma tuzish, masofaviy maslahat, mobil ilovalar orqali to‘lov qilish, sug‘urta hodisasini onlayn ro‘yxatdan o‘tkazish va zararlarni avtomatik baholash tizimlari xizmatlar qulayligini oshiradi. Bu jarayon sug‘urta kompaniyalarining operatsion xarajatlarini kamaytirib, mijozlar uchun xizmat sifati va tezligini oshiradi.

To‘rtinchi yo‘nalish — sug‘urta kompaniyalari faoliyatining shaffofligini kuchaytirishdir. Kompaniyalarning to‘lov intizomi, moliyaviy barqarorligi, mijozlar shikoyatlari bilan ishlash sifati va xizmat ko‘rsatish tezligi bo‘yicha ochiq reyting tizimini rivojlantirish zarur. Bu bozor ishtirokchilari o‘rtasida sog‘lom raqobatni kuchaytiradi.

Beshinchi yo‘nalish — sug‘urta xizmatlarini kapital bozori bilan integratsiyalashdir. Sug‘urta kompaniyalari tomonidan shakllantiriladigan zaxiralarni davlat qimmatli qog‘ozlari, korporativ obligatsiyalar va infratuzilma loyihalariga yo‘naltirish mexanizmlari rivojlantirilishi lozim. Bu sug‘urta sektorining moliyaviy tizimdagi investitsion rolini kuchaytiradi.

Xulosa

O‘zbekistonda sug‘urta xizmatlarini rivojlantirish milliy moliya tizimining barqarorligini oshirish, aholi va tadbirkorlik subyektlarining risklardan himoyalanih darajasini kuchaytirish hamda uzoq muddatli investitsion resurslarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Sug‘urta bozori samarali ishlagan sharoitda iqtisodiy subyektlar kutilmagan moliyaviy yo‘qotishlarga nisbatan barqarorroq bo‘ladi, tadbirkorlik faoliyati xavfsizroq rivojlanadi va davlatning ayrim ijtimoiy-iqtisodiy risklarni qoplashdagi bevosita yuki kamayadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda sug‘urta xizmatlari bozorining rivojlanishi uchun yetarli salohiyat mavjud. Biroq ushbu salohiyatdan to‘liq foydalanish uchun sug‘urta madaniyatini oshirish, ixtiyoriy sug‘urta mahsulotlarini ommalashtirish, raqamli sug‘urta platformalarini rivojlantirish, sug‘urta kompaniyalari faoliyatining shaffofligini kuchaytirish va mijozlar ishonchini mustahkamlash zarur.

Kelgusida sug‘urta xizmatlari bozorining rivojlanishi ko‘proq mijozga yo‘naltirilgan, raqamli, innovatsion va institutsional jihatdan barqaror model asosida amalga oshirilishi lozim. Bunday yondashuv sug‘urta xizmatlarini aholining kundalik moliyaviy hayotiga yaqinlashtiradi, tadbirkorlik risklarini kamaytiradi va sug‘urta sektorining milliy iqtisodiyotdagi strategik rolini kuchaytiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Outreville, J. F. (1990). The economic significance of insurance markets in developing countries. *The Journal of Risk and Insurance*, 57(3), 487–498.
2. Ward, D., & Zurbrugg, R. (2000). Does insurance promote economic growth? Evidence from OECD countries. *The Journal of Risk and Insurance*, 67(4), 489–506.
3. Arena, M. (2008). Does insurance market activity promote economic growth? A cross-country study for industrialized and developing countries. *The Journal of Risk and Insurance*, 75(4), 921–946.

4. Lee, C. C., Lee, C. C., & Chiu, Y. B. (2013). The link between life insurance activities and economic growth: Some new evidence. *Journal of International Money and Finance*, 32, 405–427.
5. Haiss, P., & Sümegi, K. (2008). The relationship between insurance and economic growth in Europe: A theoretical and empirical analysis. *Empirica*, 35(4), 405–431.
6. Eling, M., & Lehmann, M. (2018). The impact of digitalization on the insurance value chain and the insurability of risks. *The Geneva Papers on Risk and Insurance — Issues and Practice*, 43, 359–396.
7. Cummins, J. D., & Weiss, M. A. (2009). Convergence of insurance and financial markets: Hybrid and securitized risk-transfer solutions. *The Journal of Risk and Insurance*, 76(3), 493–545.
8. Njegomir, V., & Stojić, D. (2010). Does insurance promote economic growth: The evidence from ex-Yugoslavia region. *Economic Thought and Practice*, 19(1), 31–48.